Ədəbiyyatımızın inkişafı naminə

Hələ gənclik illərindən istedadlı bir qələm sahibi kimi tanıdığım, uzun illər mətbuatda imzasını maraqla izlədiyim, istər şeirlərini, istərsə də elmi-publisistik məqalələrini, kitablarını mənnunluq hissi ilə oxuduğum Rafiq Yusifoğlunun 60 yaşının tamam olduğunu eşidəndə bir qədər təəccübləndim. Düşündüm ki, illər nə tez gəlib keçdi, dünənə qədər gənc şair kimi tanıdığımız qələm dostumuz nə tez ömrünün ixtiyar çağına qədəm qoydu? Ancaq Rafiq Yusifoğlu qələminin məhsulu olan 50-yə yaxın kitabın, o cümlədən ali məktəb təlabələri üçün yazdığı "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", "Müasir ədəbi proses və ədəbi tənqid", "Uşaq ədəbiyyatı", ümumtəhsil məktəblərinin birinci sinifləri üçün "Ana dili", ikinci sinifləri üçün "Azərbaycan dili" (şərikli) dərsliklərini, Azərbaycan poeması: axtarışlar, perspektivlər" adlı sanballı monoqrafiyasını və sair kitablarını xatırlayanda mənə aydın oldu ki, bu qədər işi 40-50 yaşında bir adamın görməsi çox çətindir, hətta deyərdim ki, bir qədər də imkan xaricindədir. Bu qədər faydalı əsərləri araya-ərsəyə gətirmək Rafiqin istedadından, tükənməz yaradıcılıq enerjisindən, zəhmətsevarliyindən xəbər verən danılmaz faktlardır.

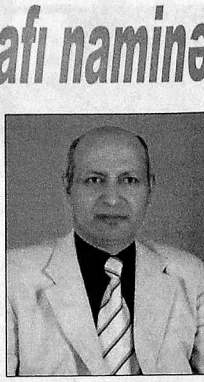

Necə deyərlər, Rafiq Yusifoğlu öz 60 illik yubileyini almaqla-üzdə, layqətdə qarşılayır. Onun şeirləri, hekayələri, nağılları orta məktəb dərsliklərinin, oxu kitablarının bəzəyinə çevrilib. Dərsliklori gənc nəslə ədəbiyyatın, nəzəriyyənin, ədəbi prosesin, bədii yaradıcılığ üslubunun incəliklərini öyrədir.

Bütün ömrünü, həyatını ədəbiyyata, onun tədqiqi və təbliğinə həsr edən Rafiq Yusifoğlu çoxşaxəli yaradıcılıq yolu keçən istedadlı qələm sahiblərindəndir. Onun istər poeziya, istər uşaq ədəbiyyatı, istər bədii tərcümə, istər jurnalistika, istərsə də ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki uğurları göz qabağındadır.

İlk dəfə məktəbə qədəm basan Azərbaycan uşaqları Abbas Səhhətin, Abdulla Şaiqin şeirləri ilə birlikdə Rafiq Yusifoğlunun da bir-birindən gözəl, mənalı şeirlərini oxuyur, əzbərləyirlər. Ədəbiyyata, şeirə-sənətə gedən yolun başlanğıcında onlara Rafiq Yusifoğlu poeziyası bələdçilik edir. Bu da təsadüfi deyildir. Bu gün Rafiq Yusifoğlu nəinki çağdaş uşaq ədəbiyyatımızın sayılıb-seçilən, çörkənli nümayəndələrindən biri, hətta cəsarətlə deyə bilərəm ki, birincisidir. Bu gün uşaq ədəbiyyatının yaranması, nəşri, tədqiqi və təbliği sahəsində Rafiq müəllimin xidmətləri çox böyükdür. Təsadüfi deyil ki, Rafiq Yusifoğlunun yaradıcılıq nümunələri tədqiqatçıların da diqqətindən kənarda qalmamışdır. Müasir uşaq ədəbiyyatı haqqında yazılan elə bir dissertasiya yoxdur ki, orada Rafiq Yusifoğlu poeziyasından məhəbbətlə söhbət açılmasın, şairin bənzərsiz poetik üslubu təqdir edilməsin.

Dissertantlarımdan biri tədqiqat işi yazanda Rafiqin "Aylı cığır" kitabını mən də oxudum. Şeirlərin orijinallığı, poetik tutumu, məzmun yeniliyi mənə çox məmnun etdi. Nüfuzlu məcəllərin birində Rafiq müəllimi müasir uşaq poeziyamızın canlı klassiki adlandırdım və tam əminliklə dedim ki, son 50 ildə yaranan bütün uşaq kitabları bir yana, Rafiq Yusifoğlunun "Aylı cığır" kitabı isə bir yanadır.

Sonra Rafiq müəllimin uşaqlar üçün yazıb nəşr etdirdiyi bir-birindən maraqlı "Bahar qatarı", "Böyük arzuya gedən yol", "Dəniz səviyyəsi", "Şirin yağış", "Çiçək yağışı", "Günlərimiz-aylarımız", "Zamanın qatarı", "Söz çəməni", "Yollar", "Ana dilim", "Daha uşaq deyiləm" və sair kitablarını oxuyanda fikrimdə yanılmadığıma bir daha əmin oldum. Hiss elədim ki, Rafiqin uşaq ədəbiyyatı sahəsində qazandığı uğurlar xoşbəxt bir təsadüfün yox, parlaq istedadın, yorulmaz müşahidənin, sistemli axtarışların, gərgin əməyin qanunauyğun nəticəsidir.

Rafiqin şeirlərinin dili lakonikdir, obrazlıdır. Şair bədii təsvir və ifadə vasitələrindən, təşbehlərdən, metaforalardan, epitetlərdən məharətlə istifadə etməyi bacarır. İlk nəzərdə quru təsir bağışlayan mövzular şairin əhəmiyyətli qələmi nəticəsində poetik məzmun kəsb edir. Məsələn, "Dəmir yumaqlar" şeirinə fikir verək:

Yolbasan yola çıxıb, küçəmiz tərəfə gəlir.
Təkərləri elə bil yumaqdı, çözələnir.
Aldatmıram mən sizi,
gəlin baxın, uşaqlar.
Fırlandıqca, açılıb küçə
olur yumaqlar...

Bu xüsusiyyət təkcə Rafiqin uşaqlar üçün yazdığı şeirlər üçün yox, bütün yaradıcılıq nümunələri üçün xarakterkdir ruhu.

Yarım gərək inca gələ, inca xıra,
Sahib ola qəlbimdəki inca vara.
Söz demişəm, ürəyino texnumuzam,
Qəlbi safdı, küsən deyil incə vara...

Rafiq Yusifoğlu folklordan, klassik ədəbiyyatımızdan, eləcə də dünya ədəbiyyatının incilərindən yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi bacaran qələm sahiblərindəndir. Onun şeirlərinin cövhərində folklor ruhu, folklor ab-havası, folklor müdrikliyi vardır:

Çən gəldi, çisəkləndi,
Gözlərim çiçəklədi.
Dərd məni üstələyib,
Bayatıya köklədi.
Yağış deyiləm yağam,
Bu dərdə dözdüm, dağam.
Həsrətin dərd oli var,
Mənimsə bircə yaxam...
Dərd çox, sevinc kəm oldu,
Ağlar gözüm nəm oldu.
Sözdən bir qala tikdim,
Pəncərəsi qəm oldu.

Klassik poeziyamıza yaxından bələdlik "Qəm karvanı" kitabı sanballı bir poemanın yaranmasına səbəb olmuşdur. Ustad təfəkkürünün məhsulu olan maraqlı fikirləri əz poetik düşüncələri ilə yoğurarəq yenidən həyata qaytaran şair Füzuli dünyasına bəladəçilik edir. Poemanın hər bəndi oxucunu düşündürür, onun ruhunu təzələyir, poetik ovqatını yüksəldir.

Sözümü pas tutmaz, ötsə də min il,
İlahi, nə qədər odlanım, yanım?
Məndə can qoymayıb bu şeyda könül,
Verim bir gözələ, qurtarsın canım.
Hicrani ömrümü etsə də yarı,
Kimsəyə uymadım, - sədaqəti gör.
Qiyamət günündə görməsəm yari,
Saqi, sən özün gəl qiyaməti gör!
Alovlar püskürən qəlbimin başı
Buxar etməsəydi gözümdə nəmi,
Göz açıb yumunca, gözümün yaşı
Bir anda tutardı bütün aləmi...

Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən Bayronun, Lorkanın, Yeseninin və başqalarının şeirlərini dilimizə ustalıqla tərcümə edən Rafiq Yusifoğlunun öz poeziyasına da həmin şairlərin əsərlərinin təsiri yaxşı mənada duyulmaqdadır. Rafiq Yusifoğlu həm folklordan, klassik ədəbiyyatdan, həm də dünya ədəbiyyatından yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi bacarır. Dünya ədəbiyyatına yaxından bələdlik Rafiq Yusifoğlu poeziyasını əyalətçilik çərçivəsindən uzaqlaşdırır, elə buna görə də onun qələminin məhsulu olan əsərlər mayiyyətcə ümumbəşəri xarakter daşıyır.

Rafiq Yusifoğlu nədən yazırsa-yazsın, hansı problemin bədii təsvirini verirsə-versin daim özünə, öz poetik üslubuna, düşüncə tərzinə sadiqdir. Rafiqin folklor, klassik ədəbiyyat və dünya poeziyasının təsiri altında formalaşan poetik üslubuənənəyə söykənsə də bənzərsizdir, fərdidir.

-Qaldır kirpiyini, səbrim yox daha,
Görüm gözlərini bir yol yaxından.
-Mənim kirpiklərim qalxa bilmir ha
Sənin baxışının ağırlığından...

Rafiq Yusifoğlu yaradıcılığının mövzu və problematikası çox zəngindir. Xalqımızın keşməkeşli taleyi onun poeziyasında özünəməxsus bir çalarda öz bədii əksini tapmışdır. Rafiqin bu qəbildən olan şeirləri vətəndaşlıq poeziyamızın maraqlı nümunələri hesab olunu bilər. Azərbaycan torpağının gözəlliklərinə həsr etdiyi şeirlər peyzaj lirikamızın gözəl nümunələri sırasındadır. Onun şeirləri insanları Vətənin hər otunu, çiçəyini sevməyə, xalqımızın adına layiqləyaqətli oğullar, qızlar olmağa səsləyir.

Ən yaxşı cəhət budur ki, Rafiq müəllim hansı mövzuda yazırsa-yazsın, təsvir etdiyi hadisələrin ən incə, xarakterik məqamlarını ön plana gətirməyi bacarır. Bu cəhət həm onun uşaqlar, həm də böyüklər üçün yazdığı şeirlərin demək olar ki, hamısı üçün xarakterikdir. Şəlində, Rafiq müəllimə folklor yaradıcılığında uşaq şeiri, böyük şeiri şərti bölgüdür. Bu şeirlərin hamısının ana xəttində incə ruhlu bir şairin duyğuları, dərin zəka sahibinin düşüncələri dayanır. Rafiq ən adi həyat həqiqətlərini belə mənalandırmağı bacarır. Ona görə də şeirlərin əksəriyyətinin əsas məna yükünü öz üstünə götürən misraların əksəriyyəti poetik kəşflər səviyyəsinə yüksəlir. Başqa sözlə desək, Rafiqin alimliyi şairliyinə, şairliyi alimliyinə dayaq durur, onun poetik üslubunu şərtləndirən ən aparıcı amillər kimi özünü göstərir.

Qədim Qəbələ şəhərinin xərabələrinin bir tərəfindən Qaraçayın axması adi həyat həqiqətidir. Görün şair bu həqiqəti necə mənalandırır, necə poetik həqiqət səviyyəsinə yüksəldə bilir:

Qəbələ bir yüyrükdü
Onu zaman tərpədir.
Qaraçay, Qocalançay
Sanki yüyrük ipidir.
Qaraçay, Qocalançay
Həzin-həzin oxuyar.
Bu yüyrüyün içində
Tarix gedib yuxuya...

Rafiq Yusifoğlu kənd həyatını, təbiəti, xalq yaradıcılığını yaxşı bilən şairlərimizdəndir. Elə buna görə də onun təsvirləri öz milli koloriti, cazibədarlığı ilə diqqəti cəlb edir.

Ə, dilimizin incəliklərini, sözün məna çalarlarını çox gözəl bilir. Elə buna görə də onun poetik nümunələri qırısında sözçülükdən əsər-əlamət yoxdur. Xarakterik bir cizgi, detal mənanı sözün zahiri biçimindən onun alt qatına ötürür. Şeirin mövzusuna, məzmununa uyğun bənzərsiz, xarakterik bədii təsvir və ifadə vasitələri, orijinal qafiyələr tapıb işlətməsi onun ədəbi üslubuna bir orijinallıq gətirir. Rafiq istər oruz, istər hecə vəzninin müxtəlif ölçülərindən, istərsə də sərbəst şeirdən məharətlə istifadə etməyi bacarır.

İşıq arzulayan toxum
meydan oxuyur qabığa,
Günəşə dal çevirənin
kölgəsi düşər qabağa.
Sevən sevdiyinə sarı
ayağı yalınca gedər,
Üzü Günəşə qaçanın
kölgəsi dalınca gedər...

Rafiq Yusifoğlu öz taleyinin, ağrı-acılarının, sarsıntılarının şairidir. Xalqımızın başına gətirilmiş müsibətlər, itirilmiş torpaqlarımız, bir-birindən ayrı düşən doğmalarımızın, əzizlərimizin gözündə qalan arzuları şairin poeziyasının qəm yükünü bir qədər də ağırlaşdırır:

Hərəmiz bir eşqin şirin barıyıq,
İllər üstümüzə çökür toz kimi.
Məhəbbət daşıyan eşq qatarıyıq,
Zaman çəkir bizi paravoz kimi.

Bərq vurur saçımda illərin qarı,
Sükut qəbristanda xəyala dalıb.
Sərnişini düşən eşq vaqonları
Zaman qatarından açılıb qalıb...

Qəlbini atdılar oda anamın,
Arzuları düşdü hey pərən-pərən.
Qəbri ayrı düşən ata-anamın
Ruhları qovuşa bilibmi görən?

Rafiqin poeziyası ağrı-acı ilə, dərd-kədərlə yoğrulsa belə, onun şeirlərinin ümumi ruhu nikbindir, insanları gələcəyə, qurub-yaratmağa, sevib-sevilməyə, həyatın qədrini bilməyə, ulu yaradanan verdiyi fürsətdən yetərincə bəhrələnməyə həvəsləndirir:

Get dayan dənizə nəfəs-nəfəsə,
Eşit ləpələrin pıçıltısını.
Meşənin qoynunda düşüb həvəsə,
Dinlə yarpaqların xışıltısını.
Bu neca cığırdı, bu necə yoldu? -
Yarır toranlığı durnanın döşü.
Qardaş, bir başını yuxarı qaldır,
Ayın danışdığı nağılı eşit...

Rafiq Yusifoğlu gənclərin, tələbələrin çox sevdiyi şairlərdəndir. İstər Sumqayıt Dövlət Universitetində, istərsə də Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində mühazirələr oxuması onu gənclərə, gənclori ona daha da yaxınlaşdırıb. Tələbələrin sevimli müəllimi həm də gənclərin sevimli şairinə çevrilib. Rafiq müəllimə gələn saysız-hesabsız oxucu məktubları şərti bölgüdür. Bu şeirlərin hamısının ana xəttində incə ruhlu bir şairin duyğuları, dərin zəka sahibinin düşüncələri dayanır. Rafiq ən adi həyat həqiqətlərini belə mənalandırmağı bacarır. Ona görə də şeirlərinin əksəriyyətinin əsas məna yükünü öz üstünə götürən misraların əksəriyyəti poetik kəşflər səviyyəsinə yüksəlir. Başqa sözlə desək, Rafiqin alimliyi şairliyinə, şairliyi alimliyinə dayaq durur, onun poetik üslubunu şərtləndirən ən aparıcı amillər kimi özünü göstərir.

Qədim Qəbələ şəhərinin xərabələrinin bir tərəfindən Qaraçayın, digər tərəfindən Qocalançayın axması adi həyat həqiqətidir. Görün şair bu həqiqəti necə mənalandırır, necə poetik həqiqət səviyyəsinə yüksəldə bilir:

Qəbələ bir yüyrükdü
Onu zaman tərpədir.
Qaraçay, Qocalançay
Sanki yüyrük ipidir.
Qaraçay, Qocalançay
Həzin-həzin oxuyar.
Bu yüyrüyün içində
Tarix gedib yuxuya...

Rafiq Yusifoğlu kənd həyatını, təbiəti, xalq yaradıcılığını yaxşı bilən şairlərimizdəndir. Elə buna görə də onun təsvirləri öz milli koloriti, cazibədarlığı ilə diqqəti cəlb edir.

Ə, dilimizin incəliklərini, sözün məna çalarlarını çox gözəl bilir. Elə buna görə də onun poetik nümunələri qırısında sözçülükdən əsər-əlamət yoxdur. Xarakterik bir cizgi, detal mənanı sözün zahiri biçimindən onun alt qatına ötürür. Şeirin mövzusu-

Hayat, canlılıq materiyanın mövcudluq formalarından biri, ən mürəkkəbi, ən mütəşəkkili, ən alisidir. Həyat bitkiləri, heyvanları və yaranmışların əşrofi olan insanları əhatə edir. İnsanı başqa canlılardan fərqləndirən şüur, təfəkkür Ulu Tanrının şah əsəridir. İnsanın həyata gəlməsinin səbəbi, yeqin ki, mələklərdən sonra, kainatın möhtəşəmliyinin, əzəmət, Tanrının qüdrətinin böyüklüyünün, dərk edilməsinə ehtiyac olmasıdır. Ulu Tanrı bizə şüur bəxş edib elmin qapılarını üzümüzə açdığı üçün hər şeyə elmin gözü ilə baxmağa haqqımız vardır.

Kainatda hər bir proses ibtidadan aliyə, sadədən mürəkkəbə doğru prinsipi üzrə təkamül edir. Demali, həyatın əmələ gəlməsi, məsələn, bizim Yer kürəsi ilçən Qara doliyin partlamasından müəyyən müddət keçdikdən sonra baş vermoli idi. Hesab etmək olar ki, toxminən bir milyard il bundan əvvəl Yerdə həyatın ortaya gəlməsi üçün şərait yarandı və bu reallaşdı. Hoyat, onun mövcudluğu, sadədən mürəkkəbə doğru inkişaf prinsipinə tabe olduğu üçün ilk canlılar birhüceyrəlilər idi.

Kainatda olan bütün proseslər kimi hayat, onun təkamülü Yer səthindəki temperaturdan asılı olmuşdur. Məsələn, axırıncı kataklizmdən, Yerin asteroidlə toqquşmasından sonra, yeni 60-70 milyon il bundan əvvəl Yer səthinin istiliyi indikindən on azı 50 dərəcə yüksək olduğu vaxt ancaq dinozavrlar yaranə və mövcud ola bilərdi. Toxminən beş milyon il bundan əvvəl Yer kürəsində ən ali varlığın – insanın əmələ gəlməsi üçün lazımi şərait yarandı. Ondan bəri keçən müddət ərzində inkişaf prosesi insanı heyvanlardan az fərqlənən vəziyyətdən şüurun bugünkü fantastik yüksək səviyyəsinə qaldırdı və şübhəsizdir ki, insanın qəlb imkanları hədd bilmədən hoyatının sonuna qədər yüksələcəkdir.

Hoyata nöqtəni növbəti kataklizm qoyacaqdır. Növbəti kataklizm bütün Günəş sisteminin hər hansı Qara dəlik tərəfindən udulması, Günəş fəaliyyətinin kəskin dəyişilməsi, Yerin vulkanik fəaliyyətinin hədsiz artması, Yerin asteroidlə toqquşması və sair nəticəsində baş verə bilər. Bunların arasında ən yüksək ehtimala malik olan Yerin asteroidlə toqquşması variantıdır. Yerin asteroidlə növbəti toqquşması labüddür və bu toqquşma günü bu gün (naməlum bir asteroidlə) və ya milyon illər sonra baş verə bilər.

"İnsan" məqaləsində qeyd etdiyimiz kimi, növbəti kataklizmdən sonra insanın Yerdə yenidən meydana gəlməsi, hər şeydən əvvəl, temperatur şəraitinə gəro mümkün hesab edilə bilməz. Bax, elə bu səbəbdən də sivilizasiyanın özünü qorumağa çalışması vacibdir. Məsələ burasındadır ki, sivilizasiya öz işini düzgün qurmaması ucbatından onun mohvi kataklizmsiz də baş verə bilər. Belə ki, canlı aləmdə demoqrafik partlayış adlanan məfhum vardır: Əgər yaxşı hazırlanmış tarlaya normadan qat-qat artıq toxum səpilsə onların hamısı cücərir, ancaq qida maddələrinin çatışmaması üzündən onlar yetərincə inkişaf edə bilmir və mohv olur.

Bir vaxt Avstraliyaya aparılan dovşanlar onların sayını tənzimləyən "düşmənləri" olmadığı üçün sürətlə artmağa başladı. İnsanlar işə qarışmasaydı əsl demoqrafik partlayış baş verəcək, dovşanlar o dərəcədə artacaqdı ki, qidanın çatışmazlığı üzündən Avstraliyada olan başqa canlılarla birlikdə, kütləvi sürətdə mohv olacaqdılar.

Aydındır ki, bu, insana da aiddir, yəni onların sayının heddən artıq artması gec-tez hoyat üçün lazım olan qida, su, hətta havanın çatışmamasına və kütləvi sürətdə məhvinə gətirməlidir. Çoxları hesab edir ki, sivilizasiyanın bugünkü hoyat tərzi şəraitində demoqrafik partlayış baş vermiş və ya on azı bu proses başlamışdır.

Məlumdur ki, toqrıbən iki milyon il dövran sürmüş ibtidai insa zamanı birinci mərədə istehsal vasitələrinin imkanszlığı ucbatından demoqrafik partlayışın baş verməsi qeyri-mümkün idi. Qeyd etmək lazımdır ki, ibtidai insa quruluşunun süqutundan bu günə qədər sivilizasiyanın yaşadığı qeyri-müəyyənlik dövründə hamışı insanların müəyyən hissəsi, toqrıbən üçdə-biri ağlıq çəkmişdir. Məsələn, VI əsrdə Yer kürəsində toxminən altı yüz milyon insan yaşamış və onun toqrıbən üçdə biri ağlıq çəkmişdir. Bu gün dünyada yaşayan altı milyard insanın da təxminən üçdə biri ağlıq çəkir.

Demək olar ki, əsasən bolşevizmin arayə gəlməsi nəticəsində sivilizasiyanın kor-korano gədən hayat tərzi öz axarını itirdi. Bu isə öz növbəsində otraf mühitin qorunmadığı üçün çirklənməsinə, insanların yaşının artmasına və nəticədə ekoloji fəlakətin sürətlə gəlməkdə olduğu bugünkü mənzərənin yaranmasına səbəb olmuşdur.

* * *

Belə bir fikir var ki, guya gizli Mason təşkilatı mövcuddur və o, sivilizasiyanın xilas etmək üçün bu gün yaşayan altı milyard insanın beş milyardını qırmaqla bu məsələni həll etmək, Yer kürəsində insanların sayını tənzimləmək fikrindədirlər. Onlar dünyanın müxtəlif regionlarında laboratoriyalarda müxtəlif xəstəliklərin qəbedicilərini yetişdirməklə, məhəlli xarakterli müharibələr təşkilatçılıq, alkoqol və narkomaniyanı yaymaqla bunu reallaşdırmaq istəyirlər. Belə bir təşkilat və ya bu fikirdə olan başqa ölkə, millət, dövlət varsa onun rəhbərləri başa düşməlidirlər ki:

1. Əgər demoqrafik partlayış baş verərsə, o, ümumbəşəri bir problemdir və beynəlxalq səviyyədə də həll edilməlidir.

2. Hər hansı gizli təşkilat ölkə, dövlət, millət nə qədər güclü olursa-olsun belə bir vəzifənin öhdəsindən gələ bilməz.

3. Belə bir işi hoyata keçirmək cəhdi sivilizasiyanın xilasına deyil, onun vaxtından əvvəl məhvinə səbəb ola bilər.

4. Bu gün bəşəriyyətin istehsal etdiyi maddi nemətlər düzgün bölünsəydi o, bəşəriyyəti təmin etməyə bəs edərdi. Düzgün bölünmə və istifadənin olmaması üzündən xarab olub atılan maddi nemətlər ona ehtiyacı olanların tələbatından qat-qat artıqdır. Demoli, insanların artımı nəticəsində demoqrafik partlayışdan söhbət gedə bilməz.

5. Bu gün Yer kürəsində yaşayan insanların sayı demoqrafik partlayış təsəvvürü yaradırsa, bu, yalnız bəşəriyyətin yaşadığı qeyri-müəyyənlik dövrünün fonunda hoqiqətəbənzər görünə bilər. Ali qərar qurulduqdan sonra bəşəriyyətin ixtiyarında olan vəsait hər otraf mühitin qorunması və saflaşmasına, həm də indikindən də çox insanın cənnətəbənzər bir şəraitdə yaşamasını təmin etməyə bəs edəcəkdir.

6. Bəşər tarixinə nəzər salsaq, hələ heç bir problemi güc vasitəsilə həll etmək mümkün olmayıb; qüldarlıq, feodalizm, kapitalizm formasiya hesab edilməydi belə onların heç biri zor hesabına bərqərar olmamışdır və əksinə zor gücünə qurulan bütün qurumlar, gec-tez dağılmışdır.

7. Bundan fərqli olaraq könül lüllük yolu ilə yaranan dövlətlərin (ABŞ), qurumların (BMT, Avropa Birliyi) dağılması perspektivi üzdədir.

8. Bəşər tarixində ən çox insan qırğınına səbəb olan müharibə altı il davam etmiş İkinci Dünya müharibəsi olmuşdur. Lakin dünyadakı insanların sayı müharibənin sonundə onun əvvəlindəkindən çox olmuş, yəni, artım qırğın üstələmişdir. Demoli, insanların sayını azaltmaqda adi müharibələr əcizdir. Kütləvi qırğın silahlarının tətbiqi isə birmənalı şəkildə sivilizasiyaya son qoyardı.

9. SPİD, qus qripi, donuz qripi məlum olan kimi bütün dünya təbəbəti onlarla mübarizəyə qalxdı. Tezə xəstəliklər meydana gəlsə onlara da qarşı mübarizə aparılacaq. Başa düşmək lazımdır ki, hamışı